

Jednotlivec jako výtvor a tvůrce sociálních struktur

*Problém struktury a jednání
(Pierre Bourdieu, Anthony Giddens)*

přednáška 11
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Dilemata teoretické sociologie

makro x mikro

objektivismus x subjektivismus

strukturalismus x fenomenologie

materialismus x idealismus

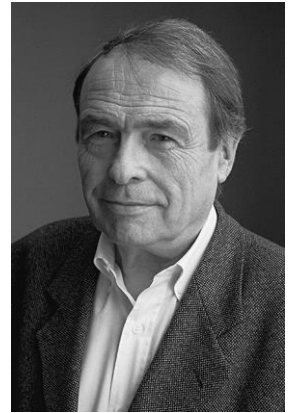
holismus x individualismus

normativismus x racionalismus (RAT, RTC)

determinismus x svoboda

struktura x jednání nebo aktérství (agency)

Řešení těchto dilemat
u **Pierra Bourdieuho**:

Pierre Bourdieu (1930-2002)

konstruktivistický strukturalismus
neboli *strukturalistický konstruktivismus*

*strukturalismus = relační a objektivistické
pojetí společnosti jako prostoru sociálních
pozic*

↙ lingvistický a antropologický
strukturalismus, marxismus

*konstruktivismus = společnost konstruují
jednotlivci, kteří realitu interpretují a
jednají na základě sdílených významů.*

↙ Weber, fenomenologická sociologie,
symbolický interakcionismus

Habitus

(Pierre Bourdieu)

Výjev z Alžírska, 1957 – 1961

© Pierre Bourdieu / Fondation Pierre Bourdieu

Habitus jednotlivce je tvořen tělesnými a psychickými dispozicemi k vnímání, myšlení, hodnocení a jednání. K prvkům habitu patří:

- kategorie myšlení, vnímání a hodnocení, kognitivní schémata
- principy klasifikace, principy vidění a rozlišování (*vision et division*).

Habitus je „vtělený“: ukládá se jako psychické struktury do mozku a těla jednotlivce.

Dispozice tvořící habitus se projevují v chování, postojích a názorech, estetických a morálních soudech, stylu života, způsobu oblékání, fyzickém vzhledu.

Habitus jednatelce získává především v dětství na základě svého objektivního společenského postavení (jde o výsledek socializace). V habitu se odrážejí sociální struktury tvořící prostředí, v němž jedinec vyrůstá a žije, zejména materiální existenční podmínky charakteristické pro určitou třídu.

Habitus je výsledkem působení určitých objektivních sociálních struktur. Jako soubor dispozic se projevuje jednáním, myšlením atd. jednotlivce, které přispívají k tvorbě nebo udržování sociálních struktur. Odtud plyne:

- Habitus je zároveň strukturovaná struktura i strukturující (generativní) struktura.
- Habitus reprodukuje struktury, které jej vytvořily.

Obtížnou otázkou pro PB je, jak lze determinaci habitem překonat.

Jednotlivci si působení habitu obvykle neuvědomují. Jsou přesvědčeni o tom, že jednají a vybírají si svobodně. Jejich „svobodné“ volby však ve výsledku odpovídají tlaku objektivních sociálních struktur („předzjednaná harmonie“). *Kritická sociologie* (PB) je schopná tuto neuvědomovanou determinaci prohlédnout.

Druhy kapitálu (Bourdieu)

ekonomický: movitý i nemovitý majetek, příjmy

kulturní: vzdělání, vědomosti, vystupování, vkus

sociální: kontakty, konexe, známosti

Podle množství kapitálu, kterým jedinci disponují, se společnost dělí na: *dominantní třídy* a *podřízené třídy*.

Habitus ovlivňuje množství kapitálu, kterého jedinec dosáhne (*třídní reprodukce*).

Stavy kapitálu:

objektivizovaný kapitál

hmotný majetek, nemovitosti; umělecké předměty, knihy, učebnice; medaile, trofeje, vyznamenání

vtělený – ztělesněný kapitál

práce; dovednosti, znalosti; schopnost hrát určitý sport nebo na hudební nástroj, znalost cizích jazyků; sociální dovednosti, sebejisté vystupování

institucionalizovaný kapitál

vlastnická práva; akademické tituly; šlechtické tituly, členství v prestižních klubech, sláva.

Symbolický kapitál

Kapitál se stává symbolickým tehdy, jestliže je ve společnosti vnímán jako hodnotný, dobrý, prospěšný, legitimní (nebo naopak jako nehodnotný atd.). Symbolická hodnota kapitálu je dána jeho významem pro skupinu, která je ve společnosti dominantní = disponuje nejvyšším množstvím všech tří typů kapitálů.

→ **symbolické násilí:** Symbolický kapitál legitimizuje dominantní třídu a pomáhá reprodukovat existující sociální struktury.

Symbolický kapitál je **arbitrární**, tj. libovolný ve vztahu k jeho objektivním kvalitám. Uznání (*recognition*) symbolického kapitálu je vždy také nerozpoznáním (*misrecognition*) jeho arbitrární povahy.

„**Symbolickým kapitálem** nazývám kterýkoli druh kapitálu, jestliže je vnímán na základě kategorií vnímání, principů vidění a rozlišování, systémů klasifikace, klasifikačních a poznávacích schémat, jež jsou, alespoň zčásti, plodem přijetí objektivních struktur dotyčného pole, tj. struktury rozdělení kapitálu v onom poli.”

Pierre Bourdieu, *Teorie jednání*, s. 113.

Číšník. S Jean-Paule Sartrem polemizuje Pierre Bourdieu:

Sartre a Simone de Beauvoir v kavárně

Sartrův výklad o číšníkovi:

Číšník se chová přehnaně zdvořile, řečí a gesty dává najevo nepravděpodobný zájem o spokojenost zákazníka, obsluhuje a manipuluje s nádobím jako automat.

Číšník je svobodná lidská bytost. Když se chová způsobem typickým pro číšníky, svoje lidské určení popírá, stává se pouhou věcí.

Číšník je příkladem sebeklamu, „špatné víry“ (*mauvaise foi*). Sám sebe přesvědčuje o tom, že není svobodný a svou situaci nemůže změnit. Jedinec se podřizuje společenským očekáváním, tím se vzdává svobody být sám sebou, přestává být autentický (*bytí pro sebe* předstírá, že je pouhé *bytí v sobě*).

Jean-Paul Sartre: *Bytí a nicota*, část 1, kap. 2, 1943.

„Číšník si na číšníka nehraje, jak se domnívá Sartre. Když si oblékne bílé sako, evokující demokratizovanou, zbyrokratizovanou formu svědomité důstojnosti služebníka ve velké domácnosti a když sehrává ceremoniál horlivosti a zájmu, ... nedělá ze sebe věc (nebo ‚bytí v sobě‘).“

Jedinec je pro práci číšníka stvořen působením habitu.

Habitus bezprostředně a zcela odpovídá „hábitu“ (oblečení).

Číšník se identifikuje se svou prací stejně, jako se dítě identifikuje se svým sociálním otcem. Se svou prací, jež mu byla přirozeně, „socio-logicky“ přidělena, splývá tak, že vůči své roli ani nemá odstup.

X student, který pracuje jako číšník: dává najevo odstup od své práce, vykonává ji jen jako roli, necítí se pro práci číšníka stvořený.

Sartre: je mojí svobodnou volbou, jestli vstanu v pět ráno a půjdu chystat kavárnu na otevření, nebo zůstanu v posteli a nechám se propustit.

Sartrova představa číšníka: chiméra, obluda s tělem číšníka a hlavou filosofa.

Sartrův výklad je příkladem sebeklamu intelektuála (scholastický omyl): druhým lidem přisuzuje stejné výjimečné sociální podmínky, v jakých žije on sám, ignoruje sociální determinaci habitem.

Bourdieu, P. (1981). Men and Machines. In K. Knorr-Cetina and A.V. Cicourel (eds) *Advances in Social Theory and Methodology* (pp. 304-17). Boston, MA: Routledge & Kegan Paul, ss. 309-311.

Sociální pole - Bourdieu – nebude v testu!

Pole je chápáno jako silové pole (inspirace ve fyzice).

Podmínkou ustavení pole je vsázka (investice, „stake“), na které účastníkům pole záleží. Zájem o vsázku a víru v její hodnotu Bourdieu označuje jako *illusio* (v *Teorii jednání* také *libido*).

Každé pole má svůj *specifický kapitál*. Pozice jednotlivců v poli jsou určeny množstvím specifického kapitálu, který mají k dispozici.

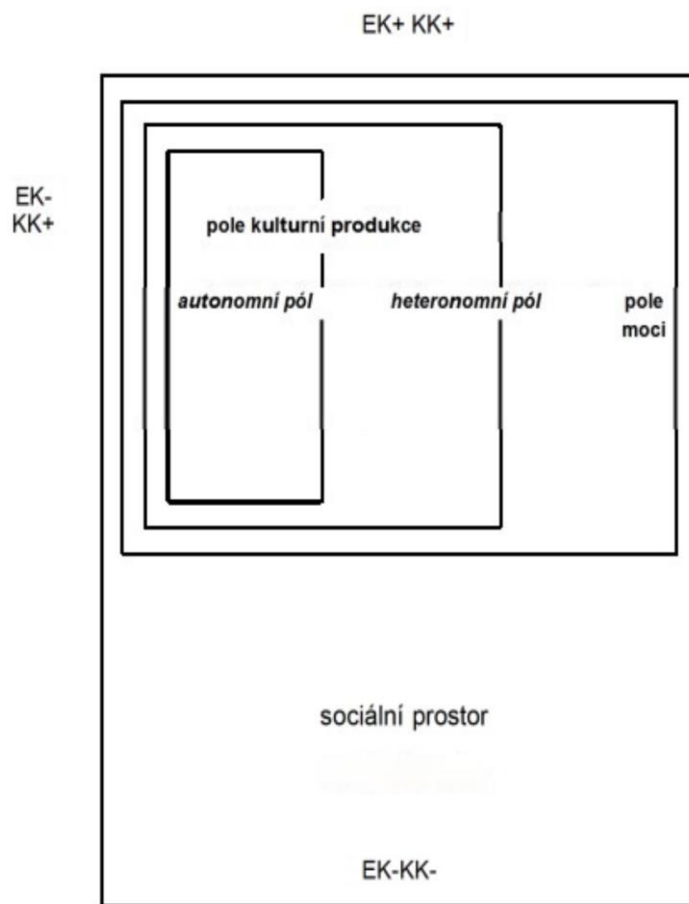
Objektivní vztahy, v nichž k sobě stojí pozice zaujímaná jedincem a pozice zaujímané jinými účastníky pole, určují, jak v rámci pole jedinec vnímá, hodnotí a jedná (relační pohled).

Množství vlastněného specifického kapitálu je částečně podmíněno **habiturem** jedince, a tím i jeho vybavením základními druhy kapitálu a jeho postavením v sociálním prostoru (společnosti). *Příklad: spisovatel ze zajištěné vyšší střední třídy má lepší předpoklady získat specifický umělecký kapitál než spisovatel pocházející z proletariátu, který postrádá ekonomické zázemí a musí se živit jako novinář.*

Mezi **habiturem** a **polem** existuje ontologická, infralingvistická, podvědomá souhra. Vhodný habitus generuje praktické anticipace potřebné pro úspěch v poli, *cit pro hru*. x racionální, plně vědomé jednání a plánování.

V moderních společnostech dochází ke stále rozsáhlejší *dělbě práce* (E. Durkheim) a diferenciaci různých *hodnotových nebo institucionálních sfér* (M. Weber) a subsystémů (T. Parsons, N. Luhmann): politika, ekonomika, náboženství, umění atd. Bourdieu tento proces zachycuje pomocí pojmu *pole*.

Pole kulturní produkce:

Pole jsou **relativně autonomní**. Vnitřně se liší stupněm autonomie ve vztahu k ekonomické a politické moci.

EK = ekonomický kapitál

KK = kulturní kapitál

Zjednodušené schéma podle P. Bourdieu, *Pravidla umění*, Brno: Host 2010, s. 169.

Teorie strukturace – Anthony Giddens – nebude v testu!

Giddens se snažil překonat a syntetizovat jednostranné sociologické (sociální) teorie, zejména:

- pozitivismus
- funkcionalismus a teorii systémů
- strukturalismus objektivismus
- fenomenologickou a interpretativní sociologii.

Předmětem zkoumání sociálních věd podle Giddense nejsou:

- objektivní sociální totality ani
- zkušenosti konkrétního jednotlivce, ale:
- **sociální praktiky uspořádané v prostoru a čase.**

Giddensovo pojetí struktury

pozitivismus: struktury jsou objektivní a nezávislé na člověku x *Giddens*

interpretativní sociologie: struktury jsou výtvořeny člověkem, lidského jednání x *Giddens*

Giddens: struktury a aktérství jsou dvě stránky jednoho a toho samého procesu, strukturace (dualita, nikoli dualismus).

Aktérství (*agency*):

schopnost nedeterminovaného jednání.

Osoba, která je aktérem ve smyslu *agency*, „bývala mohla jednat jinak“, než jak fakticky jednala.

Aktéři jsou vybavení věděním (*knowledgeable*).

Sociální interakce jsou výsledkem zručného jednání aktérů. (Goffman, etnometodologie)

Jednání má neznámé podmínky a nezamýšlené důsledky.

Součástí každodenního jednání je reflexivní monitorování jednání.

Tři úrovně **vědomí**:

diskurzivní vědomí (verbální vyjadřování)

praktické vědomí (konání bez verbalizace)

nevědomí (motivace)

Struktura a systém podle Giddense – nebude v testu!

systémy: neustále znovu a znovu vytvářené (reprodukované) vztahy mezi aktéry nebo kolektivy, organizované jako pravidelné sociální praktiky.

struktura(y): pravidla a zdroje, projevující se jako **strukturální vlastnosti** sociálních systémů.

V jednotlivci jsou struktury přítomné jako **paměťové stopy**.

Důvodem pro pravidelnost a řád sociálního života je potřeba **ontologické bezpečí**: vědomí řádu a kontinuity ve vlastním životě a ve společnosti.

Pravidla

- (1) „Pravidlo určující mat v šachu je ...“; *konstitutivní pr.*
- (2) Vzorec: $a_n = n^2 + n - 1$; *zobecnitelná procedura*
- (3) „R zpravidla vstává každý den v 6:00“; *pravidelnost, zvyk*
- (4) „Je pravidlem, že všichni pracovníci musí být na pracovišti v 8:00.“ *regulativní pr.*

Pravidla sociálního života jsou ve smyslu (2) výše **techniky nebo zobecnitelné procedury aplikované na provádění nebo reprodukci sociálních praktik**.

Příkladem pravidel jsou goffmanovské rámce umožňující definovat role a situace. → ontologické bezpečí (Giddens 1984: 19-21)

Zdroje

alokativní: materiální

autoritativní: kontrola společnosti.

Dualita struktury a aktérství – Giddens – *nebude v testu!*

rekurzivita: sociální jednání v každém okamžiku navazuje na výsledky minulých sociálních jednání.

strukturace: produkce a reprodukce sociálních systémů v interakcích aktérů vybavených věděním, kteří v konkrétních situacích čerpají z pravidel a zdrojů (tj. struktury). (Giddens 1984: 25)

Příklad: svatba

dualita: „Konstituce aktérů a struktur nejsou dva nezávisle dané soubory jevů, nejsou dualismus, ale představují dualitu. Podle představy o dualitě struktury jsou strukturální vlastnosti sociálních systémů jak médiem, tak výsledkem praktik, které rekurzivně organizují.“ (Giddens 1984: 25)

Typy struktur:

<i>struktury</i>	<i>oblast teorie</i>	<i>institucionální řád</i>
signifikace	teorie kódování	symbolické řády / mody diskurzu
dominance	teorie autorizace zdrojů teorie alokace zdrojů	politické instituce ekonomické instituce
legitimace	teorie normativní regulace	právní instituce